

LEVENT CANTEK • Markopaşa

LEVENT CANTEK 1969'da Ankara doğumlu. Bilkent Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Lisans lisans eğitim aldı, Gazi ve Ankara Üniversitelerinde Gazetecilik yüksek lisans ve doktorası yaptı. Çizgi roman ve mizah ile ilgili çalışmalarıyla tanınıyor. Kültür tarihi ile ilgili çalışmalar yapıyor. Tv dizi senaryoları yazıyor. Kitapları: *Türkiye'de Çizgi Roman* (İletişim Yayınları, 1996), *Markopaşa: Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi* (İletişim Yayınları, 2001), *Karaoğlan, Erotik ve Milliyetçi Bir İkon* (Oğlak-Maceraperest, 2003), *Çizgili Hayat Kılavuzu* (derleme, İletişim Yayınları, 2002), *Çizgili Kenar Notları* (derleme, İletişim Yayınları, 2007), *Cumhuriyetin Buluş Çağı* (İletişim Yayınları, 2008), *Anadolu Masalları* (Dipnot Yayınları, 2009), *Şehre Göçen Eşek* (İletişim Yayınları, 2011), *Dumankara* (Grafik Roman, İletişim Yayınları, 2013), *Emanet Şehir* (Grafik Roman, İletişim Yayınları, 2014).

İletişim Yayınları 699 • Araştırma-İnceleme Dizisi 106

ISBN-13: 978-975-470-835-6

© 2001 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2001, İstanbul

2. BASKI 2015, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Deniz Karagül

UYGULAMA Suat Aysu

DÜZELTİ Serap Yeğen, Aybars Yanık

DİZİN M. Cemalettin Yılmaz

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

LEVENT CANTEK

Markopaşa

Bir Mizah ve
Muhalefet Efsanesi

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Markopaşa'ya Genel Bir Bakış	13
Markopaşa'nın Siyasal Kimliği	20
Markopaşa'nın Öncesi	27
Markopaşa'nın Çıkışı	35
<i>Markopaşa'nın Muhalif İçeriği ve Etkileri</i>	45
<i>Markopaşa'ya İlk Tepkiler</i>	53
<i>Markopaşa Davaları</i>	71
<i>Matbaa Sorunu</i>	81
<i>Markopaşa'nın Kapatılması</i>	90
<i>Sabahattin Ali-Aziz Nesin Çatışması</i>	96

Markopaşa'nın İkinci Dönemi	106
<i>Markopaşa Davasından Beraat ve</i> " <i>Sahte Markopaşa</i> "	111
<i>Ali Baba</i>	128
<i>Bekleyiř Dönemi: Sürgün ve Kaçış</i>	132
Markopaşa'nın Üçüncü Dönemi	148
<i>Sabahattin Ali'siz Bir Gazete</i>	153
<i>Sabahattin Ali'nin Ölümü</i>	164
<i>Kapatılmaya Karşı Önlem: Hür Markopaşa</i>	169
Deęerlendirme ve Sonuç	182
İkinci Baskıya Sonsöz	193
Kaynakça	201
Dizin	207

ÖNSÖZ

Geçmiş imgesi, onda kendini bulamayan her bugünle birlikte, kaybolma tehdidi altındadır; o imge bugüne denk düşmezse kaybolur ve bir daha “konuşulamaz”. Bu yüzden anlatılan geçmiş çoğu zaman her şeyi dillendirmemektedir. *Markopaşa*, Cumhuriyet tarihinin kaotik bir döneminde yayımlanan, yaşananların tanığı ve aktörü olmak gibi sorunlu bir sorumluluğu taşıyan mizah gazetesidir. *Markopaşa*, her biri, yaşadığı dönemin idareci-bürokratları konumuna gelebilecek; hakim zihinsel alışkanlıkları temsil edebilecek donanıma sahip, ama bu tercihten imtina etmiş yazar ve çizerlere sahiptir. Kendine özgü mizahi dili, gösterdiği çaba, savunduğu davaya adanmışlığı, göze aldığı riskler, bağlanmayla ya da toplumsal çatışmalar ile ilgili sözleri, hasımlarını küplere bindiren, dostlarını heyecanlandıran ve hatta belki de sonradan düşündüklerinde mahcubiyete yol açan özellikleriyle *Markopaşa* döneminin en etkili ve rahatsız edici yayımıdır.

Çalışma, *Markopaşa* hakkında “bir güzelleme” yapma niyeti taşımamaktadır ama yayımlandığı dönemde sürekli ce-

zalandırılmış, kapatılmaya çalışılmış bir yayının, bu ülkenin tarihi içinde yer aldığını anlatmayı amaçlamaktadır. *Markopaşa*, kimliği, mücadelesi ve mağduriyetini içeren bir söylemle mevcut tarihin içinde anlatılmamaktadır. Yok sayılması ya da rahatsızlıkla ifadelendirilmesi, her zaman gerçekleri dillendirmesi anlamına gelmemelidir. *Markopaşa* gazetesi, kimi zaman “şaşmaz ve sapmaz” doğrulardan söz ederken, tutarsızlıklar sergileyebilecektir; ama bunlar söylediklerinin değerini azaltmak şöyle dursun, döneminin tartışmalarına yoğunluk ve gerilim kazandırmıştır; bu, yazar ve çizerlerinin iç sıkıcı ve ahlâkçı bir vaizden çok herkes gibi yanılabilen insani özelliklerini göstermektedir. Cüretkâr ve küstahlığa açık değişimci ve aksiyoner dili, yaşanan toplumsal değişimlerin motor gücü olmasa bile, etkin bir parçasıdır. *Markopaşa*, demokrasi geleneğinin, tahammülsüzlüklerin ve haklı çıkma hırsı ve iddiasının mağdurlarından biri olarak tarihin içinde yer almaktadır. Bugün, ne herkes için eşitlik, adalet ve konsensüsten söz açan liberal-modan anlayışların ne de tahammülsüz bir iddiacılığın ve fanatizmin hafızasında vardır. *Markopaşa*, düşündükleri gerçekleştinceye kadar tekrarlanan hiçbir zaman gereksiz olmadığını kanıtlamak ister gibi, her kapatılışında farklı isimlerle yayını sürdürerek, özgür düşüncenin ve demokrasinin evrensel ilkelerini işaretlemektedir: Bu dünyada tek bir gerçeğe ve doğruya değil, birçok gerçeğe ve doğruya yer vardır. Hiçbir düşünce daha çok bağırdığı, daha güçlü olduğu için daha doğru ve daha gerçek değildir. Ve hiçbir düşünce, farklı düşünenlere baskı yaparak daha gerçek olmaz. Düşünceler ait oldukları bireyin dışında kimseye tabi olmayan birer kişisel serüven ve olgudur. Baskı, her ideali alçaltır, şiddet her düşünceyi kirletir. *Markopaşa*'ya katılmamak mümkündür, fikirlerine ya da üslubuna karşı çıkılabilir; ancak kendisiyle aynı düşüncede olmadığı için sapkın ya da

“zehirli” olarak tanımlamak, onu “susturmaya” çalışmak fanatizmdir. Geçmiş kutsiyetle ya da şeytanileştirerek değil, bütün özellikleriyle bir arada hatırlamakla yükümlüyüz. Bu çalışma daha çok bu türden bir kaygıyla oluşmuştur.

Her çalışmanın bir öyküsü vardır. Çalışma öncesine ve sürecine dair ayrıntılarla bezeli bir öyküdür bu. Geriye, üreticisine kalan da o ayrıntılardır. Çünkü, bitmiş bir çalışma artık üreticisinin olmaktan çıkmakta, farklı okuma ve alımlama biçimlerine tabi olarak üreticisinin ve metnin dışında bir yere oturabilmektedir. Bu sebeple, çalışmamın öyküsünü, kişisel serüvenim içindeki yerini en azından özetleyerek anlatma gereği duyuyorum. *Markopaşa* bir yüksek lisans çalışması. Kitaba dönüşürken, kimi küçük biçimsel düzenlemeler ve sınırlı eklemeler dışında bir değişikliğe uğramadı. Ancak tezin altkültürlerle ilgili ikinci bölümünün çalışmaya dahil edilmediğini belirtmeliyim. Esasen ilgi alanıma giren konularda akademik çalışma yapmama yönünde bir tercihim vardır. Merakınız ve akademik zorunluluklarınız kesişirse bana öyle geliyor ki insanı yeniyse, bilinmeze yöneltecek olan endişe, merak ve heyecanı yitirme riski vardır. Ya da bilirkişî kültürüne dahil edilerek uzmanlaşma tehlikesi. Kendi açımdan bu önemli bir nirengi noktasıydı, direnilmesi gereken. Elinizdeki kitap bu çerçevede bir mağlubiyet karinesi.

Yaklaşık iki yıl kadar önce çalıştığım kurumun yöneticisi, asistanların tez konularını belirleme kararı verdi. O dönem Habermas’la ilgili bir çalışma yapmayı düşünüyor, bütün okumalarımı da o yönde sürdürüyordum. Kurumun yöneticisi bu konuların çok çalışıldığını iddia ederek “iletişim ekonomisi” üzerine bir tez yapmamı istedi. Ayrıntılara girmeden söylemeliyim, benim açımdan oldukça sıkıntılı bir dönemdi. İstemediğim bir konuda tez çalışması yapmamın sakıncalarını tartışamayacağım kadar amirimdi karşımdaki.

Yine de belli ölçülerde tartıştığımı söylemeliyim. Sonuçta, sonradan YÖK tarafından kaldırılan anabilim dalı esasına göre bir konu seçmem kararlaştırıldı. Doğal olarak konu başlığı yine benim istediğim türden değildi. Bu noktada üniversitelerdeki asistanların iş güvenliklerinden, özlük haklarından hiç bahsetmeyeceğim. 8 ay kadar tezle ilgili tek bir satır yazmadan ve okumadan delice bir sabırla bekledim. Bana bu zorunluluğu getiren yöneticinin emekliliğini isteyerek özel bir üniversiteye geçeceğini fark etmiştim. Bu gerçekleşince de, bağlı olduğum enstitüye bir dilekçeyle başvurarak tez konumu değiştirmek istediğimi bildirdim. Onların kabulü, bürokratik prosedürler, projemin üç kez geri çevrilmesi gibi nedenini anlayamadığım (!) gecikmeler yüzünden yeni konumla ilgili çalışmalara tez yazım süresinin son dört ayında başlayabildim. Azalan süreyi hesaba katarak kendi açımdan çalışabileceğim tek alan mizah tarihiydi. *Markopaşa* üzerine bugüne değin bir çalışma yapılmamış olması da buna eklenince işe koyuldum. Sağlığımın bozulmasına neden olacak kadar kısa bir sürede *Markopaşa'yı* tamamladım. Çok az uykuyla ve mide ağrılarıyla geçen bu yoğun dönem benim için hayatımın en önemli deneyimlerinden biri oldu. Daima acı, öfke, “sabır” ve heyecanla bir arada hatırlayacağım.

Markopaşa çalışmasında ilk anda eksiklik olarak görülebilecek, ama benim özellikle kaçındığım hususları da belirtmeliyim. Gazetenin üreticilerinin aileleriyle bilerek görüşmedim. Sabahattin Ali, Aziz Nesin ve Rifat Ilgaz, üretimleri, siyasal düşünce ve duruşlarıyla saygı duyulacak bir geçmişe ve mücadele dolu bir hayata sahiptiler. Ailelerin taşıdığı hassasiyetin çalışmamı etkileyebileceğini düşündüm. Bu, elbette ki, tartışılabilir bir karardır. Ama benim kişisel tercihimdir. Kaldı ki, çalışmam, yeni çalışmalarını bir biçimde “tahrik” edebilecek, belki de aileler konuyla ilgili yeni

bilgi ve açılımların sunulmasını sağlayabileceklerdir. İkinci unsur, *Markopaşa*'nın mizahi içeriğinin ayrıntılı olarak aktarılmasıdır. Bunun da, mizah geleneği/yayıncılığıyla ilgili bir çalışma içerisinde yapılmasının daha doğru olacağını düşünüyorum. Benim yapmaya çalıştığım *Markopaşa*'nın bir anlamda siyasi ve özel tarihini yazmak oldu. Bu çerçevede, sol tarih, basın tarihi ve mizah tarihine de teğellenebilir ama esas olarak niyetimin dışındadır.

Çalışmanın oluşmasını kolaylaştıranlar sayılmalı: *Markopaşa* eksiklerimi tamamlayan Turgut Çeviker'e, beni "kansere şehir" İstanbul'da her yere ulaştıran ağabeyim Savaş Cantek'e, tez danışmanım olmasının yanı sıra dostluğuyla hep yanımda olan Ümit Atabek'e, tezimi okuma nezaketi göstererek katkılarda bulunan –yine– Turgut Çeviker ve Kurtuluş Kayalı'ya, biteviye hezeyanlarımı dinleyen Süleyman İrvan ve Naci Bostancı'ya, elimdeki materyali koleksiyonuyla karşılaştırma imkânı tanıyan Rasih Nuri İleri'ye, sancı ve sıkıntılara ortak olan eşim ve en iyi arkadaşım Funda'ya ne kadar teşekkür etsem azdır.

Ankara, 2000

Markopaşa'ya Genel Bir Bakış

Markopaşa, basın tarihi kitaplarında, gazetecilik çalışmalarında, sansür tarihlerinde, basın-iktidar ilişkilerini anlatan çalışmalarda, Mili Şef (Inönü) Dönemi'ni konu edinen eserlerde, çok partili hayata geçiş sürecinde, ayrıntılı olarak değilse de ismen geçmektedir. Yayımlandığı dönemde, hakkında tek bir olumlu yazı yazılmamış, düşünce ya da kanat belirtilmemiştir. Komünist, tehlikeli ve rahatsız edici bir yayın olarak tanımlanmıştır (Oral, 1970: 159; Sayılğan, 1962: 96; Safa, 1950 v.d.). *Markopaşa*'nın olumsuzlanmasının temel nedeni, rejime karşı en önemli tehlike olarak görülen bir ideolojiyle özdeşleştirilmesinden kaynaklanır. *Markopaşa*'nın neden "komünist" olarak tanımlandığının gerekçeleri ve dayanakları açıklanmamıştır. Bir başka ifadeyle *Markopaşa* neden komünisttir sorusu cevapsızdır. Bu belirsizliğe karşın, gazeteden bahseden yayınlardaki bu temel varsayımın, *Markopaşa*'yı yayımlayanlardan biri olan Sabahattin Ali'nin komünist olarak tanımlanmasından çıktığı izlenimini alırız: Sabahattin Ali komünisttir ve onun çı-

kardığı, yazı yazdığı bir yayın da komünizm propagandası yapıyor demektir.

Etkileri itibarıyla daha çok siyasal hiciv edebiyatımız (Kemal, 1996: 261) içinde anılan *Markopaşa*, esas olarak bir mizah gazetesidir. Türkiye’de çok partili hayata geçiş sürecinin önemli bir yayın organı, hükümetle basın arasındaki ilişkilerin özetidir (Kabacalı, 1990: 163). Yayımlandığı dönemde adı Sabahattin Ali ile özdeşleşmiş olan gazete, sonraları daha çok Aziz Nesin ve kısmi olarak Rıfat Ilgaz isimleriyle birlikte konuşulacaktır.

Dönemin Tek Parti iktidarı tarafından sürekli olarak so-ruşturma ve kovuşturma geçiren, kapatılan; farklı siyasal grupların boy hedefi haline gelen bir yayınıdır *Markopaşa*. *Cadı Kazanı* olarak adlandırılan (Mumcu, 1996; Çetlik, 1998) bir dönemin tüm olumsuzluklarını yaşamış, hatta kurbanı olmuştur: Sabahattin Ali’nin esrarengiz ölümündeki etkenlerden biridir. Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, gazetenin karika-türisti Mustafa Uykusuz hapse girmiş, Nesin ayrıca dört bu-çuk aylığına Bursa’ya sürgün gönderilmiştir. Öyle ki, dergiy-le doğrudan ilgili hemen herkes cefa çekmiş, herkesin özel hayatı, aile düzeni bozulmuştur. *Markopaşa*, bir mizah gaze-tesi olmakla birlikte, büyük trajedileri de içermektedir. Rıfat Ilgaz ve Aziz Nesin’in aileleri dağılacak, Mustafa Uykusuz işsiz kalacak, askere giden Halûk Yetiş’in geride bıraktığı ai-lesi büyük maddi sıkıntılara girecektir. Ve elbette ki, yıllar sonra trajedisini anlatacak olan Sabahattin Ali’nin kızı Fi-liz’le (Ali ve Özkırmımlı, 1986; Ali, 1995) genç yaşında dul kalan annesi, bir başlarına hayatlarını sürdürmek zorunda kalacaklardır. *Markopaşa*, kime bulaştıysa korku ve endişe getirmiş, geride daima acı bırakmıştır. Gazeteyi basan mat-baalar tehdit edilmiş, bayilerde satışı engellenmiş, *Markopa-şa*’yı evinde bulundurmamak bile tehlike arz etmiştir. Hatta, birbirlerine güvenmekten başka dayanakları olmayan gaze-

tenin üreticileri arasında bile bir husumet çıkacak, hiçbir zaman açıklıkla dillendirilmese bile Sabahattin Ali ile Aziz Nesin, Aziz Nesin ile Rifat Ilgaz arasındaki gerginlik hep konuşulacaktır (Küçük, 1990; Ali ve Özkırmı, 1986 vd.).

Markopaşa gerek satışının yüksekliği ve gerekse dilbazlığı yüzünden bir cazibe merkezi halini alarak, bir yandan sürekli taklitlerinin çıkmasına sebep olacak, öte yandan da iktidar nezdinde ele geçirilmesi/kontrol edilmesi gereken bir muhalefet odağı olarak görülecektir. *Alay, Lalapaşa, Mazete, Bekri Mustafa, Salomon* (Nesin, 1998: 155), *Boşboğaz, Merhaba Körkadı* gibi sayısız taklitleri çıkacak, ileride anlatılacağı gibi *Markopaşa* ekibinden biri olan Orhan Erkip'in gazete yönetimini ele almasıyla bir karşıt yayına bile dönüşecektir.

Markopaşa bir dönem yayınıdır. İçinde bulunduğu koşulların tüm olumsuzluklarının kurbanı olmakla birlikte, bu olumsuzlukları dillendirme mahareti ve cesaretini göstererek, daha doğrusu bu şartlardan beslenerek yükselebilmiştir. Dönemin koşulları değiştiği an ise etkisini yitirerek kapanacaktır (Öngören, 1976: 80). Daha sonraki yıllarda, gerek içerik gerekse biçim olarak yapılan tüm taklitleri ve hatta bizzat Aziz Nesin tarafından *Medet* (1950) ve *Zübük-Markopaşa* (1962) adlarıyla yapılan devam dergileri aynı başarıya yaklaşamamışlardır.

Oysa başlangıçta gerek Sabahattin Ali'nin, gerekse Aziz Nesin'in gazetenin satışıyla ilgili mütevazı hedefleri vardır. 57x82 boyutlarında bir gazete yaprağının ikiye katlanmış haliyle yayımlanan *Markopaşa*, 4 sayfadır. Siyah, beyaz basılmaktadır, renk istisna olarak kimi sayılarda logoda, *Markopaşa* yazısında kullanılacaktır. Görsel malzeme ön ve arka sayfada –kimi zaman orta sayfada kullanılan– karikatürler ve yazılar için çizilen vinyetlerden ibarettir. Yazı oranı, gazetenin yaklaşık üçte ikisini oluşturmaktadır. İlk sayı altı

bin basılır, bunun yarısının satılması hedeflenir. Ancak her geçen sayıyla baskı adeti giderek artar, önce on bine sonra on beş ve dördüncü sayıda yirmi beş bine çıkar. Sekizinci sayı otuz dört bine ulaşır (Ali, 1995: 107). Bu rakamlar oldukça yüksektir, çünkü o yılların en çok satan gazetesi bile yirmi bin satmaktadır (Atılgan, 1995: 20). Tam anlamıyla baş döndürücü bir yükseliştir bu. Gazete, bir yandan her geçen sayı okuyucudan daha çok ilgi bulmakta, bir yandan da sürekli sözlü tehditlerle karşılaşmaktadır (Bayram, 1978: 106). Yüksek satışa rağmen bir gün gazeteyi basacak matbaa bulamaz olurlar. Bu, gazetenin yayın yaşamı boyunca sıkça karşılaşacağı bir durum olarak neredeyse olağanlaşacaktır. Gazeteyi basma cesaretini gösterenler ise her zaman daha fazla para isteyecekler ya da buna ilaveten Necip Fazıl'ın yaptığı gibi içeriğe müdahalelerde bulunarak onu sansürleyeceklerdir (*Medet*, 27.7.1950). Bunlara rağmen, *Markopaşa* hep rahatsız edici olacak, kamuoyunda en çok onun söyledikleri konuşulacaktır. Meclis konuşmalarında “kökü dışarda olan gazete” olarak adlandırılacak, çeşitli yayın organlarının boy hedefi halini alacaktır (*Cumhuriyet*, 5.12.1946). Giderek her sayısı bir başka basın davasına konu edilecek, yazarları mahkûm edilecektir. Gerek Sabahattin Ali, gerekse gazetede yazıların çoğunluğunu kaleme alan Aziz Nesin, hapisneden yazılar yazacak; bu yazılar, ziyaretine gelen Halûk Yetiş eliyle gizlice dışarıya çıkartılacaktır. Gazete, inatla yayını sürdürülecektir. Hatta, gazeteyi basacak matbaa bulunamadığında, “içerde” olmayan kadro *Markopaşa*'yı teksir makinesinde (şapirografla) yirmi bine yakın bir sayıda çoğaltmayı başaracaktır (7.4.1947). Her şeyin tersine gittiği bir dönemde, teksirle bu kadar sayıda gazete çoğaltmak inanılmaz bir enerji ve direniş göstergesidir. Nesin ve Ali hapistedir, çoğu gazete bayisinden satış paraları alınamamakta, mahkemeler sürmekte, polis ve karşıt gö-

rüştekiler sık sık dergi yazıhanesine uğrayarak tehditler savurmaktadırlar. İçeriden dışarıya çıkan yazılarla gazetelerin çıkması, içerdekiler üzerindeki baskıyı, ziyaretçilerinin kontrolünü artırmaktadır. Yazı yazmaları engellenir, yazılara el konur. Nihayet, *Markopaşa* kapatılır (19.5.1947). Savcılık imzasız bir şiiri kimin yazdığını sormuş, yasal süre içerisinde cevap verilmemiştir. Mahkemede şiirin okuyucu mektubundan çıktığı söylene de gazete dört aylığına –neredeys beş ay sürecektir– kapatılacaktır. *Merhumpaşa* adıyla bir devam yayını yapılsa da işler tersine dönmüştür. Açılan davalar birer birer sonuçlandıkça içerdekilerin hapislik süresi uzamaktadır. Devam gazetesi *Merhumpaşa* ile ilgili yeni davalar da açılır. Öyle bir noktaya gelinir ki, gazete için yazı bulmak neredeyse imkânsızlaşır, daha da fenası her yeni yazı, cezaları giderek ağırlaştırır. *Markopaşa* kapanmak zorundadır, perdeyi Sabahattin Ali'nin hapisten çıkış tarihi olan Eylül 1947 tarihine kadar indirir. Elbette davalar sürmektedir. Nesin ve Ali'nin hapiste olmaları yüzünden gazetenin sahibi olarak görünen Mustafa (Mim) Uykusuz mahkemelere çıkmaktadır.

8 Eylül 1947 tarihinde *Markopaşa*'nın ikinci dönemi başlar ve Orhan Erkip sahipliğinde *Malûmpaşa* adında bir devam gazetesi çıkartılır. Sabahattin Ali, hapisten çıkmış, yine gazetenin başyazarlarını yazmaya başlamıştır. Bu ikinci dönemin en önemli özelliği gazetenin kadrosuna yeni bir isim, Orhan Erkip'in katılmasıdır. Erkip, daha sonraları çok tartışılacak, genellikle bir istihbarat görevlisi veya polis olduğu iddiası üzerinde durulacaktır.¹ Bu tartışmalara sebep olan olay, *Malûmpaşa*'nın 5. sayısının çıktığı ekim ayı başında *Markopaşa*'nın beraat etmesiyle gerçekleşecektir. Bu be-

1 Erkip'in daha çok MIT, o dönemdeki adı ile MAH (Milli Amele Hizmet) mensubu olduğu iddia edilecektir.

raat sebebiyle alelacele *Malûmpaşa*'nın yerine *Markopaşa* çıkartılmaya başlanır. Orhan Erkip, *Malûmpaşa* ile birlikte, dışarıda bırakılmıştır. Kadrodaki insanlar tarafından ayrıntılı olarak anlatılmayan bu ayrılık sonrası *Markopaşa*'nın el değiştirmesine sebep olacak yeni gelişmeler yaşanacaktır. Orhan Erkip, *Markopaşa*'nın isim ve yayın hakkının kendisinde olduğunu söyleyerek mahkemeye başvurur. 19 Ekim'den itibaren *Markopaşa*'yı kendisi çıkartacaktır. Sabahattin Ali ve ekibi, bu kez ilk sayısını mayıs ayında, *Markopaşa*'nın kapatılmasının ardından çıkardıkları *Merhumpaşa*'yı yayımlamaya başlarlar (16.10.1947). Erkip ise Bedii Faik gibi liberal-sağcı sayılabilecek yazarlarla *Markopaşa*'yı ilkinde tam karşıt bir biçimde (7 sayı) yayımlayacaktır (Ali, 1998: 150). Karşılıklı olarak birbirini suçlayan her iki gazetenin de ömrü uzun olmaz. İktidarla uğraşan gazeteler, birbirlerine yönelmişler, mizahtan uzaklaşarak bir karmaşa yaratmışlardır. Bir ay kadar sonra, –Erkip'in *Markopaşa*'sı kapanırken– kasım ayının sonunda Sabahattin Ali, *Ali Baba* adında bir gazete daha çıkartacaktır. Dört sayı süren bu gazete de kapanır (16.12.1947). Sabahattin Ali düşen satışlar, kavgalar ve davalardan usandığı için yayıncılığı bırakır. Aziz Nesin hapistedir. Orhan Erkip de yeni gazetesinden dolayı hapse düşecektir. *Markopaşa*'nın ikinci dönemi bu şekilde sona erer.

Bir yıl kadar sonra, ekim ayında Orhan Erkip'le anlaşarak *Markopaşa*'nın yayın hakkını alan Aziz Nesin (İlgaz, 1998: 303), 14 Şubat 1949'a kadar süren üçüncü bir dönemi başlatır. Bu dönemde de, gazeteyle ilgili davalar açılacaktır. Nesin, İlgaz ve Erkip bu davalardan dolayı tutuklu kalacak, hapis cezaları alacaklardır. Aynı davaların sonucunda *Markopaşa* kapatılacaktır (14.2.1949). Nisan ayı başında gazete yeniden çıkar ve tek sayının sonunda tekrar kapatılır (1.4.1949). Nesin, *Yedi-Sekiz Paşa* adıyla 29 Nisan'da kısa

ömürlü bir denemenin içinde daha bulunur. Bu arada, hapisten çıkan Rifat Ilgaz, önceleri Orhan Erkip'le birlikte beş sayı, sonra tek başına, Aziz Nesin'in dahil olmadığı mesul müdürlüğünü Raci Dinçer'in yaptığı *Hür Marko Paşa* adlı bir dergi çıkarmaya başlar (16.5.1949; Bayram, 1978: 24; Akar, 1989: 114). Nesin, temmuz başında yine kısa ömürlü *Bizim Paşa* adlı bir rakip gazete çıkarır (1.7.1949). Yine kapanır. *Hür Marko Paşa* ise 12 Eylül 1949'a kadar 19 sayı yayımlanarak kapanır (Bezirci, 1992a: 45). Aynı gazete, Rifat Ilgaz ve Raci Dinçer ortaklığında 27 Mart 1950'de yeniden çıkmaya başlar. DP'nin iktidara gelmesiyle gazetenin leitmotifi olan CHP karşıtlığı gereksizleşerek, yaz başlarında gazetenin kapanmasına sebep olacaktır (10.7.1950). *Markopaşa*'nın üçüncü döneminin en önemli özelliği, Nesin ve Ilgaz'ın farklı isimlerde mizah gazeteleri çıkartarak birbirlerine rakip olmasıdır. İlk iki dönem kadar cezalandırmalar ve kapatmaların olmaması ise öncelikle dönemin değişen koşullarıyla ilgilidir. CHP iktidarının son yıllarında muhalefete karşı tutumunun belirli bir yumuşama içine girdiği söylenebilir. İkincisi, matbaaların *Markopaşa*'yı bazı şartlara uymaya zorlaması ve bu biçimde çıkan gazetenin muhalefeti- nin giderek ılımlılaşmasıdır. Sabahattin Ali'nin öldürülmesi ise muhaliflere karşı gerekirse nasıl davranılacağı hususunda –bu konu açıklıkla hiç zikredilmese bile– önemli bir tehdit malzemesi olacaktır.

Ayrıca, o dönem *Markopaşa*, Nesin ya da Ilgaz ya da diğer kadrodan çok Sabahattin Ali'nin gazetesi olarak anılan, onun yazdığı yazılardan oluşan bir ürün sayılageldiği için ölümü, okuyucu nezdinde gazetenin önemini azaltmıştır. *Yedi Sekiz Paşa*'nın 29 Nisan 1949 tarihli ilk sayısında “*Markopaşa*'yı niçin toplarlar?” başlığı altında yayımlanan yazıda tüm *Markopaşa*'ların muhasebesi yapılacaktır: “1946 yılında *Markopaşa* nam bir gazete çıktı. 1949 Nisan'ına ka-

dar ancak 53 sayı çıkabildi (bu rakama Erkip'in yayınları –8 sayı– dahil edilmemektedir). Bu muntazam bir çıkış olsaydı bir senelik neşriyat idi. Halbuki bu bir senelik neşriyat tam 2.5 senede çıkabildi. Bu gazete muhtelif zamanlarda ayrı ayrı 6 isim, 8 neşriyat müdürü ve on bir matbaa değiştirdi. 53 sayı çıkabilen bu gazete aleyhine 28 dava açıldı. Dört muharrir hapse girdi ve ceman 21 ay hapis yattılar (...) 53 sayı çıkabilen bu gazetenin 12 sayısı toplatılmıştır.”

Markopaşa'nın 25 Kasım 1946'dan 12 Eylül 1949'a kadar yaklaşık seksen sayılık öyküsü, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, her ne olursa olsun birlikteliklerini bozmayan bir kadro vardır karşımızda. İkinci bölümde bu kadro parçalanır, kendine bir rakip çıkartır. Mizahtan ve muhalefetten uzaklaşır. Üç ayda dört farklı isimde gazete çıkmış, Markopaşa'nın taklitlerinden bir farkları kalmamıştır. Hepsinden önemlisi okuyucu nezdinde bir kargaşa oluşmuştur. Son bölüm, ilk iki bölüme göre kesintisiz bir yayın olarak gözükmeyle birlikte, kadro içinde parçalanma bir misli artar. Daha önemlisi gazetenin mizah düzeyi büyük ölçüde değişmemekle birlikte okuyucu nezdinde o ilk etkiyi hiçbir zaman yakalayamaz olmuştur. Sonraki yıllarda Markopaşa üzerine yazılan her yazı, yapılan her konuşma neredeyse tamamen ilk iki dönem üzerinden yapılır. Markopaşa'nın öyküsü, ilk iki dönemi bir arada ele alarak başlatılır ve çoğunlukla Sabahattin Ali'nin ölümü ile sonuçlandırılır.

Markopaşa'nın Siyasal Kimliği

Atatürk'ün ölümünden sonra belirginleşen, İkinci Dünya Savaşı sırasında ideolojik bir gruplaşmaya dönüşen kırklı yılların tartışmaları, yeni bir siyasal ve kültürel ortamın oluştuğunun en önemli göstergesidir. Bir başka ifadeyle ka-

musal alanı belirleyen kültürel ve siyasi etmenler üzerinde bir anlam mücadelesi yaşanmaktadır.

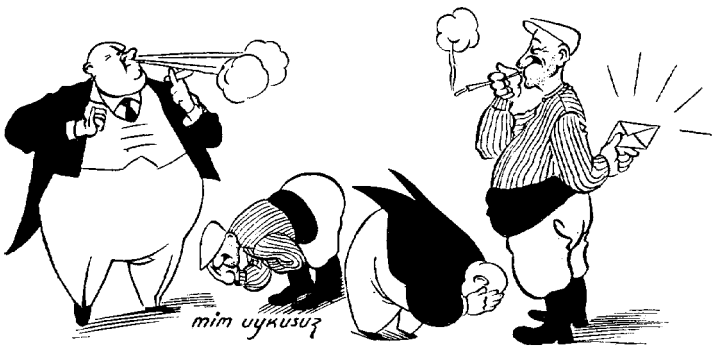
Cumhuriyetin ve Ulus-Devletin en önemli ilkesi ulusçuluk, kırklı yıllarda bir yandan Irkçı/Turancı bir yandan da Memleketçi/Halkçı açılımları olanaklı kılan bir formülasyona izin vermekte, daha doğrusu bu bir zorunluluk olarak oluşmaktadır (Oktay, 1993: 52). Ulusçuluk, öncelikli olarak yalnızca resmî ideolojinin parçası olmakla kalmayarak, Nihâl Atsız ve Remzi Oğuz Türkkkan gibi isimlerin öncülüğünde, ırk ve kan birliğini vurgulayan bir akıma, Turancılığa imkân tanımaktadır. Gerçi, Turancılık, kırklı yılların ikinci yarısından başlayarak Halkçılık ve Köycülük gibi hareketlerin etkisiyle resmî ideoloji içindeki ağırlıklı yerini yitirecektir (Oktay, 1993: 58). *Markopaşa*'nın içinde doğduğu koşullar ve kazandığı başarı ya da bir başka ifadeyle kendine özgü muhalefeti bu gerilimli geçiş sürecinden çıkacaktır. *Markopaşa*'nın içinde bulunduğu sol ya da muhalefet hareketi, ulusçuluk ilkesini memleketçilik/halkçılık çizgisine çekerek, Turancılarla mücadele içine girecektir. Muhalefet, komünist olmakla, hainlikle suçlandığı her olayda halka, memlekete ve köye vurgular yaparak kendini, yaşadığı yeri ve karşıtını yeniden tanımlayacaktır. Bu, aynı zamanda Kemalizmin sınıfsız halkçılık anlayışının bir bakıma değiştirilmesidir: Halkçılık, sol muhalefet nezdinde memleket gerçeğinin dillendirilmesi anlamına gelir. Yasal engeller dolayısıyla kendi söylemlerini geliştiremeyen sol eğilimli yazarlar edebiyatın/sanatın toplumsal ve siyasal işlevini, ister istemez resmî ideolojinin ana gövdesini oluşturan ve o günlerin yaygın siyasal ve kültürel teması olan halkçılık ve köycülük aracıyla yerine getirmeyi amaçlamaktadır. Halkçılık ve köycülük kavramları, toplumcu yazarlara açıkça söyleyemedikleri “sanatın sınıf sorununu dillendirmenin” yolunu açmaktadır (Ok-

tay, 1993: 64). Solun bu anlamlandırması Kemalizmin sosyal Darwinist tarafına kolayca eklenenecektir.

Dönemin yayınları göz önüne alındığında, Türkçedeki Marksist kuramsal yapıtların azlığı, yeterli ve donanımlı bir sol düşünsel muhalefeti imkânsızlaştırmaktadır. Ayrıca mevcut yayınların sınırlılığı farklı siyasal görüşlere sahip yazarları aynı dergilere yazmaya zorlamaktadır. Yazı yazarların sayısının azlığı da cabasıdır. Bu sebeplerle sol muhalefet, halkçılık, köycülük ve Kurtuluş Savaşı'na yüklenen Emperyalizme Karşı Mücadele motifleri üzerinden gidecektir. *Markopaşa*, “Halk için haftalık siyasi mizah gazetesi” ibaresiyle çıkar. Politik olarak kendini tanımladığı her yazıda halkçılık, köycülük, memleketçilik vurgusu hakimdir. Sabahattin Ali'nin başyazılarında emperyalizme karşı savaşan halklar ve Kurtuluş Savaşı vurguları sıklıkla görülecektir. Gazetenin ilk sayısındaki yazısının başlığı “İstiklal”dir: “Bu milletin emperyalistler elinde bir kere daha oyuncak olmaya hiç niyeti yoktur” (*Markopaşa*, 26.11.1946). Gazetenin amacı ise “gülme, düşünme ve faydalı olmaktır”. Öte yandan *Markopaşa*'da Marksizmin adı bile geçmemektedir. Benzer biçimde, Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) legal yayın organı *Yeni Edebiyat* da dahil olmak üzere dönemin neredeyse tüm sol sayılan dergilerinde Marksizm ile ilgili hiçbir düşünce ve hiçbir kanaat açıklıkla dillendirilmemektedir (İleri, 1998: 9). Bu, istisnasız olarak solun daha çok edebiyat üzerinden konuşmasına yol açacak, sonuçta, şiir, roman ve öykünün iktidar nezdinde birer propaganda aracı olarak görülmesine ve kullanılmasına sebep olacaktır. CHP'nin önemli isimlerinden Nihat Erim, bir yazısında basının kontrolden çıkmasının vehametinin boyutlarını anlatmaktadır: “Herhangi bir hükümet ve parti aleyhinde hergün 200.000 gazete nüshası basılırsa bu, korkunç ve önünde dayanılmaz bir halk efkârı hareketini kısa zamanda yara-

tır. Bir nüsha gazeteyi bir kaç kişi okur ve bu bütün memleketin aydınları ve okuyup yazma bilenleri aleyhe döndü mü milyonlarca seçmeni de beraber çeker” (Ulus, 19.11.1947). *Markopaşa*’nın çok satması, iktidarı bu sebeple korkutacaktır. Gazete, tehlikeye düştüğü her durum karşısında kendini, halkçılıkla anlamlandırıldığı ideolojik çerçeveye sığınarak savunacaktır. Ötekileştirdiği herkes halkın düşmanıdır; Turancı, politikacı, hacıağa, bobstil vd.

Kırklı yıllardaki sol muhalefetin “kim”liğini, karşıtını ve yaşadığı yeri tanımlarken kullandığı hemen her şey *Markopaşa*’nın malzemesidir. Aynı malzemenin basındaki polemiklerin çerçevesini de oluşturuyor olması, gazetenin bir başka avantajıdır. *Markopaşa*’nın başlangıcında neredeyse Türkiye Sosyalist Partisi yayını işlevini üstlenmesinin söz konusu olduğu düşünülürse ve buna ilaveten Türkiye’ye özgü yerlilik arayışlarına yakınlıkları göz önüne alınırsa siyasal konumu daha doğruya yakın bir biçimde tanımlanabilir. Gerek *Markopaşa* gerekse gazetenin önemli üreticileri kendilerini politik bir aidiyetle kimliklendirmemişlerdir. Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz’ın TSP üyelikleri oldukça kısa ömürlüdür, Türkiye Komünist Partisi ile hiçbir zaman or-

Seçimden sonra

Seçimden evvel

ganik bir bağları olmamıştır (Küçük, 1990: 401; Nesin, 1998: 158; Saydur, 1998: 59). Ancak Türkiye Komünist Partisi'nin o dönemdeki işleyişi ve uygulamaları çerçevesinde, Yalçın Küçük'ün belirttiği gibi, aydın hareketini TKP'nin çalışmalarından tümüyle ayırmak mümkün değildir. Solcu Türk aydını, uzunca bir süre, ya TKP üyesi ya da sempatanıdır; hiç olmazsa karşıtı değildir (1990: 31). Dönemin muhalefetini oluşturan ikinci önemli unsur ise demokrasi arayışıdır. Demokrasiye atıf yaparak oluşan her karşı çıkış hep sol olarak tanımlanacaktır ve kimi zaman da demokratik tezler sosyalizm sanılarak savunulacaktır. Özetlersek, dönemin sol muhalefeti demokrasi, halkçılık ve antiemperyalizm üzerinden kendini var etmiş, çoğunlukla adı zikredilmese bile bu sosyalizm sanılmıştır. *Markopaşa*'nın muhalif duruşu, dönemin sol muhalefetinden farklılıklar göstermemektedir. Özgünlüğü, sosyalizmi milli bir mesele olarak gören Esat Adil Müstecaplıoğlu'yla (Gökmen, 1998: 175) ve "Sovyetizm, sosyalizmin gerçekleşen bir şeklidir; fakat gerçekleşebilecek tek şekil değildir. Sosyalizme dayanan başka hükümet ve idare şekilleri de bulunabilir" (*Gün*, 13.10.1946) diyen Mehmet Ali Aybar'la olan ruh akrabalığıdır. *Markopaşa*, bu ruh akrabalığının ve yerellik arayışındaki bir hareketin ürünüdür. Gazetede yazı yazarlar ya da gazetenin meseleleri aynı paydadan çıkmaktadır. Ankara'da *Yurt ve Dünya* ile İstanbul'da *Zincirli Hürriyet*, *Gün* ya da *Gerçek* benzer bir siyasal kimliğin ürünüdür. Mehmet Ali Aybar, *Zincirli Hürriyet*'in ilk sayısında "Nereye Gidiyoruz? Cumhuriyet'in yirmi beşinci yıldönümünde ikinci bir Sevr antlaşması mı imzalayacağız?" (5.4.1947) derken, aynı konuyu işleyen ve aynı başlıklı broşürü yüzünden Aziz Nesin hüküm giyecek, sürgüne gönderilecektir. Esat Adil, *Markopaşa*'da konu edilecek, Aziz Nesin 1948 yılında çıkardığı *Başdan* gazetesinde onunla röportaj yaparak Türkiye'ye öz-

gü bir sosyalizmi savunan görüşlerine yer verecektir. Esat Adil'in TSP'sinin parti programı incelendiğinde, partinin kendini Türkiye Cumhuriyeti'ni "tam bir halk devleti" haline getirmek için "demokrat"; ...her türlü iktisadi ve içtimai adaletsizliği ortadan kaldırmak için "sosyalist"; milletin siyasi ve iktisadi tam bir hürriyet ve bağımsızlıkla devamını sağlamak için "milliyetçi" ve bundan başka "beynelmilelci ve barışçı" ve "laik" olarak tanımladığı anlaşılmaktadır (Uyar, 1998: 205-6). *Markopaşa*'nın siyasal duruşunun millici, anti-Sovyet, legalist ve Avrupa sosyalizmlerine yakın görüşlerden aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bunu söylemek aynı zamanda tam anlamıyla doğru da olmayacaktır. Çünkü gazetenin yayımlandığı dönem tam bir kargaşa halindedir, komünist olarak tanımlanan çoğu insan, bunun ne olduğunu anlatamayacak kadar bilgisizdir. Aynı şey, suçlayan taraf için de geçerlidir. Dönemin sağ literatürü incelendiğinde itham edilen kişilere yönelik argümanların tutarsızlığı açıkça görülmektedir. Aziz Nesin'in *Yeni Adam* dergisine gönderdiği öyküler için İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "bunlar sosyalist hikâyelerdir" diye not düşmekte, Nesin de bunu bir türlü anlayamamaktadır:

"Moliere'in kahramanının 'Ben nesir konuşuyormuşum da haberim yok' dediği gibi, ben de sosyalist olduğumu bilmiyordum. Ben doğal olarak sosyalisttim. Çünkü yoksul aileden geliyordum, toplumsal adaletsizliklere hep tepki gösteriyordum. Sosyalizm de buymuş. Bunu bilmiyordum tabii. (...) *Tan* gazetesinde köşe yazarıyken yazdığım yazıların hepsi sosyalist olarak görüldü. Oysa benim ölçüm şuydu: Bir olay çıktığı zaman önüme bakıyordum: Halka yararlı mı zararlı mı? İşte sosyalizm de bu zaten... Marksizmi bilmiyordum, teorik hiçbir kitap okumamıştım. Zaten kitap da yoktu" (Kabacalı, 1995a: 154).